УДК 336.71

Коваленко В.В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

Kovalenko Viktoria
dr. of Sc. (Economics), professor,
professor department of banking,
Odessa National Economic University

СКОРИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНКИ РИЗИКУ КЛІЄНТА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ НИМ БАНКУ ДЛЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

SCORING SYSTEM OF ASSESSMENT OF CLIENT'S RISK ON USE OF THE BANK TO THE LEGALIZATION OF INCOME RECEIVED BY AN UNDERTAKEN WAY

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню методів та інструментів організації фінансового моніторингу в банках. Обґрунтовано, що однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків банкам, підриває довіру порядних вкладників, окрім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави. У статті розглянуто перспективні напрями оптимізації бізнес-процесів, безпосередньо пов'язаних із фінансовим моніторингом у банківській установі, шляхом застосування скорингової методики оцінки ризиків клієнта та банківської послуги. Запропоновано використовувати систему скорингу на основі індикаторів ризику для оцінки репутації та відповідності операцій клієнта його фінансовому стану, суті та напрямам діяльності.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, ризик клієнта, ризик банківської послуги, скорингова система, сумнівні операції, банк, відмивання грошей, фінансування тероризму.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию методов и инструментов организации финансового мониторинга в банках. Обосновано, что одной из самых актуальных мировых финансовых проблем в последнее время является рост количества случаев участия банков в процессе отмывания грязных денег. Это наносит огромный ущерб банкам, подрывает доверие добропорядочных вкладчиков, кроме того, обращение таких денежных средств вредит экономике государства. В статье рассмотрены перспективные направления оптимизации бизнес-процессов, непосредственно связанных с финансовым мониторингом в банках, на основе применения скоринговой методики оценки рисков клиента и банковской услуги. Предложено использовать систему скоринга на основе индикаторов риска для оценки репутации и соответствия операций клиента его финансовому состоянию, сути и направлениям деятельности.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, риск клиента, риск банковской услуги, скоринговая система, сомнительные операции, банк, отмывание денег, финансирование терроризма.

ANNOTATION

The article aims to study methods and tools for financial monitoring by banks. It is proved that one of the main global financial problems in recent years is increasing number of cases of banks participating in the money laundering. It causes banks huge losses, undermines the credibility of honest depositors, in addition, circulation of funds like these hurts the national economy. The article is to develop recommendations to improve the effectiveness of financial monitoring in banks. The purpose of the article is to substantiate the scoring system, which is based on a comprehensive analysis of all components of a financial transaction in order to initially assess the probability of legalization of proceeds from crime. The construction of a scoring system should include an analysis of the financial condition of the client and the correspondence of the banking service in terms of taking into account the features. These should include: comparing customer behavioral characteristics and in-depth inspection data in order to identify the true purpose of a financial transaction; search for alternatives from the client or the bank aimed at satisfying a client's request with an analysis of the subsequent reaction to an appeal to another entity (bank); statement of additional initiatives supported by increased tariffication of the service offered in the framework of repeated appeal. The article considers the main aspects of the successful functioning of the bank's financial monitoring service, an integral part of a comprehensive system for risk assessment and risk management, is an effective analysis of the information flow formed on the basis of transactions and clients data. Discussed are the potential of new information technologies and foreign experience for making and practical use of the most efficient decisions that will help to diminish resources consumption and to raise the effectiveness of the bank system for prevention of "dirty money" laundering. The authors offer to use the scoring system based on risk indicators for the determination of customer`s reputation rating, correspondence of customer`s operations to his financial state, and essence and directions of his activity.

Key words: financial monitoring, client risk, risk of banking services, scoring system, suspicious operations, bank, money laundering, financing of terrorism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізаційні процеси у світі стали невід'ємною частиною економічного механізму кожної держави, що призвело до інтенсифікації руху обсягів капіталів. Глобалізація призвела до виникнення великих транснаціональних корпорацій, доходи яких можна порівняти з ВВП окремо взятих країн. Завдяки цим компаніям і відкритості більшості ринків країн світу грошові потоки обчислюються в мільйонах доларів. При цьому різноманітні організації, які функціонують у тіньовому секторі, користуються вразливістю законодавчої бази щодо контролю відмивання «брудних» грошей. Із кожним роком такі фінансові ма-

хінації еволюціонують і стають проблемою як однієї держави, так і світової фінансової системи у цілому. Тільки за 2017 р. у світі середній рівень тіньової економіки становив приблизно 20% усієї економіки.

Щодо еволюції фінансових махінацій можна привести класифікацію Бюро Державного департаменту США з міжнародних питань боротьби з наркотиками та правоохоронної діяльності, яка налічує 21 вид відмивання грошей, що свідчить про прогресуюче вдосконалення та нарощування форм відмивання грошей [1].

Зрозуміло, що банківська система найбільш уразлива до цього феномену – відмивання грошей, тому доцільним є використання певних методик щодо оцінки ризику використання клієнтом банку для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Методичні підходи до оцінювання ризику клієнта щодо легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, розглядаються у наукових працях А. Бугаєнка [2] С. Єгоричевої [3], Ю. Гірман [4], С. Дмитрова [5], М. Колдовського [7], О. Куришко [8] та багатьох інших.

Проте посилення міжнародних стандартів щодо організації фінансового моніторингу вимагає розроблення та вдосконалення наявних підходів до оцінки ризику клієнта щодо легалізації ним доходів, отриманих злочинним шляхом, через банк.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування скорингової системи, яка ґрунтується на комплексному аналізі всіх складників фінансової операції, для первісної оцінки ймовірності легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основним аспектом успішного функціонування служби фінансового моніторингу банку – невід'ємного складника цілісної системи оцінки й управління ризиками банку – є ефективний аналіз інформаційного потоку, що формується на базі даних про трансакції та клієнтів [5, с. 26].

С.Б. Єгоричева наголошує на використанні ризик-орієнтованого нагляду у сфері відмивання грошей та фінансування тероризму, який базується на процесному підході, коли об'єктом оцінювання стає не просто виконання формальних вимог до організації фінансового моніторингу, а ефективність управління ризиками, пов'язаними з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, відповідний ризик-профіль конкретної фінансової установи й тенденції його зміни. При цьому під ризик-профілем слід розуміти структурований опис основних сфер виникнення ризику та індикаторів його вимірювання [2, с. 128].

Передусім під час побудови скорингової системи доцільно звернути увагу на аналіз фінансового стану клієнта та відповідність банківської послуги з погляду таких особливостей, як: зіставлення біхевіористичних характеристик клієнта та даних поглибленої перевірки для ідентифікації справжньої мети проведення фінансової операції; пошук альтернатив із боку клієнта чи банку, спрямованих на задоволення клієнтського запиту, з аналізом подальшої реакції до звернення іншого суб'єкта господарювання (банку); постановка додаткових ініціатив, підкріплених збільшеною тарифікацією послуги, що пропонується в рамках повторного звернення [8, с. 184].

Аналіз фінансової операції, яку проводить клієнт через банк, доцільно проводити за алгоритмом, представленим на рис. 1.

У статті В.С. Пономаренко [9, с. 20] відзначається, що національний регулятор діяльності банків в Україні (НБУ) не має розробленого і затвердженого підходу до оцінювання системи ПВК/ФТ, проте є документ, що може сприяти формуванню такого підходу. Згідно з даними звітності банків щодо управління ризиками у сфері фінансового моніторингу [10], НБУ

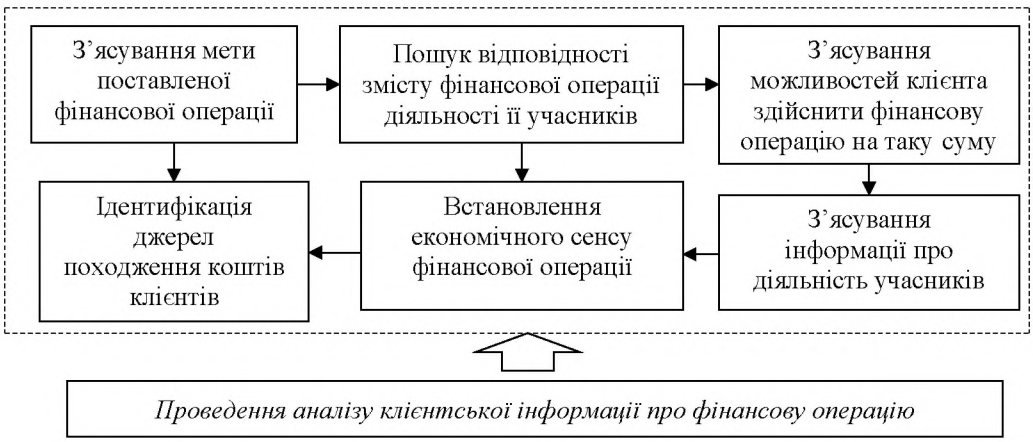

Рис. 1. Аналіз інформації про фінансову операцію клієнта банку

Джерело: складено автором на основі [4, с. 74]

пропонує відстежувати інформацію щодо таких складових частин системи банку: корпоративне управління та роль органів управління банку; управління інформаційними системами; управління ризиками; порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнта; моніторинг та звітування про фінансові операції; збереження документів та інформації; внутрішній контроль, а також внутрішній та зовнішній аудит; комплаєнс; навчання та підбір персоналу [10]. Але в положенні не міститься інформації щодо оцінки ризику у сфері ПВК/ФТ.

Для використання скорингових систем під час оцінки ризику використання клієнтом послуг банків для відмивання коштів необхідне визначення значущості кожного критерію, який указує на ймовірність проведення такої операції.

У представленій науковій статті проведено аналіз прикладів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що офіційно публікуються Державною службою фінансового моніторингу України [11]. На підставі звітів проаналізовано кожен приклад, в якому використовувалася банківська установа, у сфері ПВК/ФТ. Для вибірки взято 50 прикладів за період із 2013 по 2018 р. Аналіз проведено на предмет загальних особливостей. У результаті було виокремлено 15 із них.

Для визначення коефіцієнтів значущості обраховано суму кожної особливості та частку операцій із ними в загальній сукупності вибірки. Результат аналізу представлено у вигляді загальної карти ризику за типом клієнта (табл. 1).

Принцип аналізу банківських послуг не відрізняється від аналізу клієнта банку. Кожна з вибраних операцій хоча б один раз використовувалася для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Результат аналізу представлено в табл. 2.

Далі проведемо розрахунок квартилей значень інтегрального показника ризику за клієнтом. При цьому встановлено, що максимально можливе значення індикаторів ризику за типом клієнта та послуги дорівнює одиниці, а мінімально можливе – нулю, а також ураховано

Таблиця 1

Загальна карта ризику за типом клієнта

№	Критерії	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Сума	Частка операцій	Коефіцієнт значущості
1	Клієнт надає неправдиві ідентифікаційні дані	3	2	1	2	2	1	11	0,22	0,083
2	Клієнт пов'язаний із державними органами	1	2	1	1	0	1	6	0,12	0,045
3	Один з учасників операції є нерезидентом	3	2	1	1	2	3	12	0,24	0,091
4	Клієнт має структуру, яка ускладнює процес ідентифікації справжнього власника чи вигодоодержувача	5	5	4	5	4	3	26	0,52	0,197
5	Доходи клієнта набагато менші внесених рахунків	1	1	2	1	1	1	7	0,14	0,053
6	Вартість товарів у кілька разів більше реальної вартості	0	1	0	1	2	3	7	0,14	0,053
7	Вартість товарів у кілька разів менше реальної вартості	1	1	1	1	1	0	5	0,1	0,038
8	Клієнт – публічний діяч	0	1	0	1	1	6	9	0,18	0,068
9	Клієнт – особа, пов'язана з публічним діячем	0	1	0	1	0	3	5	0,1	0,038
10	Неправдива інформація про операцію	1	4	3	1	0	2	11	0,22	0,083
11	Підприємство має ознаки фіктивності	4	4	3	4	4	2	21	0,42	0,159
12	Клієнт є неприбутковою або благодійною організацією (крім благодійних міжнародних організацій)	1	0	0	1	0	0	2	0,04	0,015
13	Клієнт є підприємством, про яке з надійних джерел відомо, що воно не знаходиться за місцем державної реєстрації	1	2	1	2	1	0	7	0,14	0,053
14	Предметом операції є дорога нерухомість	0	0	2	0	0	0	2	0,04	0,015
15	Клієнт є фізичною або юридичною особою, яка надає послуги будівництва або реконструкції комплексу нерухомого майна	0	1	0	0	0	0	1	0,02	0,008

Джерело: розраховано автором на основі [11]

Таблиця 2

Загальна карта ризику банківської послуги

№	Банківська операція	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Сума	Частка операцій	Коефіцієнт значущості
1	Операції з купівлі-продажу цінних паперів через банк	4	3	2	3	3	0	15	0,3	0,147
2	Банківські перекази на суму понад 1 млн грн	2	6	2	3	3	4	20	0,4	0,196
3	Поповнення банківського рахунку	1	0	0	0	0	3	4	0,08	0,039
4	Однотипність банківських переказів	2	1	1	2	1	0	7	0,14	0,069
5	Валютообмінні операції	1	1	1	1	2	2	8	0,16	0,078
6	Фінансова допомога	2	1	1	0	1	0	5	0,1	0,049
7	Операції з платіжними картками	0	2	0	1	4	0	7	0,14	0,069
8	Операції з банківським металом	0	1	0	1	0	0	2	0,04	0,020
9	Зняття коштів	3	3	6	3	3	3	21	0,42	0,206
10	Страхові операції	1	1	2	1	2	1	8	0,16	0,078
11	Касові операції	1	1	2	1	0	0	5	0,1	0,049

Джерело: розраховано автором на основі [11]

встановлені чинним законодавством України обмеження щодо середнього рівня ризику за наявності хоча б одного критерію ризику.

До першого квартиля відносять значення рівня ризику, значення яких знаходиться у проміжку $[R_{cmin}; R_{cmin} + \frac{R_{cmax} - R_{cmin}}{4}]$, що відповідає діапазону значень **(0,0100; 0,2499)**.

До другого квартиля відносять значення рівня ризику, значення яких знаходиться у проміжку $[R_{cmin} + \frac{R_{cmax} - R_{cmin}}{4}; R_{cmin} + 2 \times \frac{R_{cmax} - R_{cmin}}{4}]$, що відповідає діапазону значень **(0,2500; 0,4999)**.

До третього квартиля відносять значення рівня ризику, значення яких знаходиться у проміжку **(0,5000; 0,7499)**.

До четвертого квартиля відносять значення рівня ризику, значення яких знаходиться у проміжку $[R_{cmin} + 3 \times \frac{R_{cmax} - R_{cmin}}{4}; R_{cmax}]$, що відповідає діапазону значень **(0,7500; 1,0000)**.

Таким чином, значення ризику, показник якого знаходиться у межах першого, другого та третього квартилів, є індикатором середнього рівня ризику за типом клієнта щодо ймовірності здійснення ним легалізації кримінальних доходів, а значення ризику, показник якого знаходиться в межах четвертого квартиля, є індикатором високого рівня ризику за типом клієнта щодо ймовірності здійснення ним легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Використання представленої методики у практичній діяльності банку не потребуватиме значних витрат чи залучення додаткового персоналу, оскільки ця методика доступна й доволі проста. Її впровадження дає змогу оптимізувати наявні процеси та ресурси. Служба фінансового моніторингу банку повинна зосередитися на поглибленому вивченні власної клієнтської бази, яка має негативну репутацію, або звернути увагу на тих клієнтів, операції яких повністю не відповідають суті та напрямам їхньої діяльності. Формування внутрішньобанківської бази даних про підозрілі фінансові операції та підозрілих клієнтів перед банками потребує постановки завдання щодо конфіденційності й упровадження адекватної системи захисту інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Money Laundering Methods. Trends and Typologies. URL: https://www.state.gov/j/inl/rls/nrcrpt/2003/vol2/html/29910.htm (дата звернення: 02.06.2019).
2. Бугаєнко А.В. Використання скоринг-процесу з метою проведення щоквартального аналізу фінансових операцій клієнтів банку. URL: http://r250.sudu.edu.ua/bitstream/123456789/56063/5/Bugaenko_evaluation2.pdf (дата звернення: 04.06.2019).
3. Єгоричева С.Б. Ризик-орієнтований нагляд у системі фінансового моніторингу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 3(75). С. 126–132.
4. Гірман Ю.В. Ситуативне застосування елементів фінансового моніторингу в рамках забезпечення фінансової безпеки банку. *Агросвіт*. 2018. № 2. С. 71–76.
5. Дмитров С., Черняк В., Кузьменко О. Система скорингу на основі індикаторів ризику як ефективна складова фінансового моніторингу в банку. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 1(179). С. 26–33.
6. Колдовський М.В. Діяльність банків із протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : дис. … канд. екон. наук : 08.00.08. Суми, 2009. 235 с.
7. Куришко О.О. Економетрична модель оцінювання ризику використання страхової компанії її клієнтами для легалізації доходів. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 2(35). С. 104–108.
8. Борисенкова А.В. Фінансовий моніторинг як інститут державного фінансового контролю. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 36. С. 182–188.

9. Оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку / В.С. Пономаренко та ін. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/143845-310998-1-PB%20(1).pdf (дата звернення: 04.06.2019).
10. Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Постанова Правління НБУ від 20.06.2011 № 197. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0920500-15 (дата звернення: 04.06.2019).
11. Державна служба фінансового моніторингу України. Офіційний сайт. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk (дата звернення: 04.06.2019).

REFERENCES:

1. Money Laundering Methods. Trends and Typologies. Available at: https://www.state.gov/j/inl/rls/nrcrpt/2003/vol2/html/29910.htm. (accessed 02.06.2019).
2. Bughajenko, A.V. (2010). Vykorystannja skoryngh-procesu z metoju provedennja shhokvartaljnogho analizu finansovykh operacij klijentiv banku [Using the scoring process to conduct a quarterly analysis of financial transactions of the bank's clients]. Available at: http://r250.sudu.edu.ua/bitstream/123456789/56063/5/Bugaenko_evaluation2.pdf. (accessed 04 May 2019).
3. Jeghorycheva, S.B. (2016). Ryzyk-orijentovanyj naghljad v systemi finansovogho monitorynghu. [Risk-oriented supervision in the system of financial monitoring]. *Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade*, vol. 3, no. 75, pp. 126-132.
4. Ghirman, Ju.V. (2018). Sytuatyvne zastosuvannja elementiv finansovogho monitorynghu v ramkakh zabezpechennja finansovoji bezpeky banku [Situational situation of financial monitoring in the framework of security financial security to the bank]. *AgroSvit*, vol. 2, pp. 71-76.
5. Dmytrov S., Chernjak V. & Kuzjmenko O. (2011). Systema skorynghu na osnovi indykatoriv ryzyku jak efektyvna skladova finansovogho monitorynghu v banku. Visnyk Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Scoring system based on risk indicators as an effective component of financial monitoring in a bank]. *Bulletin of the National Bank of* Ukraine, vol. 1, no 179, pp. 26-33.
6. Koldovsjkyj, M.V. (2009). *Dijaljnistj bankiv z protydiji leghalizaciji dokhodiv, otrymanykh zlochynnym shljakhom* [Activities of banks to counteract the legalization of proceeds from crime] (PhD Thesis), Sumy, Ukrainian Academy of Banking of the NBU.
7. Kuryshko, O.O. (2013). Ekonometrychna modelj ocinjuvannja ryzyku vykorystannja strakhovoji kompaniji jiji klijentamy dlja leghalizaciji dokhodiv [Econometric model of risk assessment of the use of an insurance company by its clients for the purpose of legalization of incomes]. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, vol. 2, no. 35, pp. 104-108.
8. Borysenkova, A.V. (2013). Finansovyj monitoryngh jak instytut derzhavnogho finansovogho kontrolju [Financial monitoring as an institution of state financial control]. *Effectiveness of public administration*, Issue 36, pp. 182-188.
9. Ponomarenko V.S., Kolodizjeva O.M., Lebidj O.V. & Vejcj O.I. Ocinjuvannja systemy zapobighannja ta protydiji leghalizaciji sumnivnykh dokhodiv klijentiv banku [Assessment of the system of prevention and counteraction of legalization of doubtful incomes of the bank's clients]. Available at: file:///C:/Users/User/Downloads/143845-310998-1-PB%20(1).pdf. (accessed 04 May 2019).
10. Polozhennja pro porjadok orghanizaciji ta provedennja perevirok z pytanj zapobighannja ta protydiji leghalizaciji (vidmyvannju) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shljakhom, finansuvannju teroryzmu ta finansuvannju rozpovsjudzhennja zbroji masovogho znyshhennja [Regulation on the procedure for organizing and conducting inspections on the prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction]. NBU, 20.06.2011, № 197. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0920500-15. (accessed 04 May 2019).
11. Derzhavna sluzhba finansovogho monitorynghu Ukrajiny. Oficijnyj sajt.[State Financial Monitoring Service of Ukraine]. Available at: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk. (accessed 04 May 2019).